

DJEČJA PERSPEKTIVA LJUBAVI

Adriana ŠIMUNOVIĆ
Osnovna škola Otona Ivekovića, Zagreb
adrianasimunovic@gmail.com

UDK 159.942:177.6-053.2
Prethodno priopćenje

Sažetak

Unatoč brojnim istraživanjima na temu ljubavi, zastupljenost djece kao subjekata je ostala mala i time zanimljiva, neistražena niša za istraživanje o emocijama, odnosno ljubavi iz sociološke perspektive. Djeca su dugo godina bila zanemarivana od strane istraživača, vrlo malo se pridavalo pažnje razumijevanju dječjeg svijeta i njihovih stavova i upravo iz toga proizašla je odluka o istraživanju dječjih emocija, točnije otkrivanju dječje perspektive ljubavi. Shodno tomu, cilj istraživanja bio je prvo opisati, a potom i bolje razumjeti dječju perspektivu ljubavi te steći uvid u dječje shvaćanje obitelji i djetinjstva, odnosno njihove stavove i odnose s ljudima koji ih okružuju. Kako bismo ispitali dječju perspektivu ljubavi, kvalitativnim pristupom provedeni su polustrukturirani intervjui s jedanaestero djece u dobi od 5 do 10 godina, na području grada Rijeke i Zagreba. Na temelju istraživačkih pitanja (Što za djecu znači obitelj i je li još uvijek prisutna tradicionalna obitelj u suvremenom društvu?, Kako djeca percipiraju sebe u društvu, a kako odrasle?, Koje razlike primjećuju između djece i odraslih?, U kojem je obliku prisutan pojam ljubavi kod djece?) izdvojene su 3 kategorije: obitelj, djetinjstvo i ljubav. Kako bismo prikazali znanstveni okvir u kojemu istražujemo dječju perspektivu o ljubavi, usmjerili smo se na promjene u društvu, tj. obitelji, sociologiju emocija i ljubavi, sociologiju djetinjstva te na utjecaj obitelji na socijalizaciju djece i naposljetku smo prikazali dosadašnja istraživanja s djecom o emocijama i osvrnuli se na važnost participacije djece. Rezultati su na kraju pokazali kako djeca imaju realističan stav o ljubavi, shvaćaju da se na njoj treba raditi i razvijati ju te su razmirice sastavni dio odnosa, a ne nedostatak ljubavi. Na temelju ovoga istraživanja možemo primijetiti kako gotovo svi sudionici imaju već formirane stavove i realistična razmišljanja, i bez obzira što će se ti stavovi i mišljenja mijenjati i razvijati s dobi, potrebno je i dalje, ali i opsežnije, istraživati dječji svijet i perspektive djece jer ono će imati veliki utjecaja na njihova buduća ponašanja i iskustva. Osim budućeg utjecaja, dobivenim rezultatima ukazuje se i kako djeca imaju bitnu ulogu u društvu te kako istraživanja o djeci mogu značajno doprinijeti boljem razumijevanju njihovog kompleksnog, ali jedinstvenog načina razmišljanja.

KLJUČNE RIJEČI: *emocije, ljubav, obitelj, djetinjstvo, istraživanja s djecom*

Uvod

Pojam suvremene obitelji možda isprva djeluje kao da ga nije potrebno objašnjavati jer se smatra kao „nešto što se samo po sebi podrazumijeva... što je tako osnovno da je univerzalno i što je toliko neophodno da izgleda prirodno“, no upravo zbog toga i dolazi do problema, a samim time i do pogrešnog poimanja suvremene obitelji (Milić i sur., 2010: 17).

Suvremena obitelj pojavljuje se u drugoj polovici 20. stoljeća, kada se zbog mnogih promjena u društvu, kao što su „procesi industrijalizacije, urbanizacije, deagrarizacije, deruralizacije, modernizacije i drugi“, javljaju novi načini životnog stila u obiteljima, restrukturiranje i mijenjanje uloge (Živić, 2003: 71).

Suvremeno društvo kreira obitelj prema svojim potrebama, a kao najznačajnija promjena je upravo slabljenje očevog, odnosno muškarčevog autoriteta. Muž je imao dužnost uzdržavati svoju obitelj – *hranitelj obitelji*, ali i upravljati istom – *nosilac autoriteta u obitelji*, dok je žena imala dužnost radati – *majka*, slušati i služiti svom gospodararu – *domaćica*, i na kraju zaslužiti njegovu zaštitu i nježnost – *ljubavnica*. Shodno tome, rođena je suvremena obitelj čiji čitav daljnji razvoj predstavlja suočavanje s ovakvim neravnopravnim i diskriminirajućim odnosima između muškarca i žene (Milić i sur., 2010; Milić, 2001).

Isto tako, jedna od promjena je i „potpuno odvajanje seksualnosti od reprodukcije“, zbog čega dolazi do potpunog oslobođenja seksualnosti, počinje se odvajati od braka te samim time otvara pojedincima puno više mogućnosti i daje im veću slobodu. Na ovu promjenu nadovezuju se sljedeća promjena „u konceptu i praksi roditeljstva“. Od biološkog koncepta, koji je proizlazio iz rodnih uloga, prelazimo na antropološki, psihološki, socijalni i politički koncept koji se sve više javlja u odnosu roditelj-dijete (Milić i sur., 2010: 13-14).

Glavna funkcionalna karakteristika suvremene obitelji jest socijalizacijski proces, no u taj proces uključene se i druge društvene institucije i organizacije koje na svoj način, direktno ili indirektno, utječu na razvoj pojedinaca. Također, dolazi do „buma savjetničke prakse i terapijskih metoda“ koje svoje klijente pronalaze u obiteljima i njihovim članovima (Baumann, 2009, Lasch 1986, prema Milić i sur., 2010: 14). Nadalje, počinje se javljati *potrošački životni stil* te ono postaje dominantan obrazac života obitelji, bez obzira na socijalno-ekonomske mogućnosti, što rezultira komercijalizacijom života i životnih vrijednosti, a samim time se bitno mijenjaju ponašanja i odnosi unutar obitelji i izvan nje. Također utječe i na društvenu sredinu u kojoj se nalaze obitelji i na njihove odnose s drugim grupama, kao što su srodničke, prijateljske, formalne, neformalne i sl.

Osим što je obitelj temeljna društvena zajednica, ona je i temelj djetetovog postojanja

nja. Obitelj ima snažan utjecaj na razvoj raznih sposobnosti i odgoj djeteta, predstavlja okolinu u kojoj dijete razvija svoju osobnost, navike i stavove.

Sociologija emocija istražuje i ispituje utjecaj društvenih struktura i kultura na pojedinca i njihove emocije. Točnije, kako pojedinci, u određenim kulturama, oblikuju, iskazuju i doživljavaju emocije te utjecaj društva na isto. Sociolozi ističu kako su emocije „ono što čini društvene strukture i sustave kulturnih simbola održivima i mogućima. Obratno, emocije su također ono što može razdvojiti ljude i natjerati ih da poruše društvene strukture i dovedu u pitanje kulturne tradicije. Iskustvo, ponašanje, interakcija i organizacija“ povezani su mobilizacijom i izražavanjem emocija (Turner i Stets, 2011: 20). Ono po čemu su ljudi jedinstveni upravo su emocije pomoću kojih stvaramo društvene veze i gradimo sociokulturne strukture, one su „ljepilo“ koje veže ljude i utječu na naše svakodnevne odluke.

Ljubav, kao i ostale emocije, dugo su vremena bile zanemarivane od strane sociologa, no nakon dugog niza godina to se napokon promijenilo. Znajući da se ljubav nalazi u gotovo svakom aspektu naših života, postavljamo si pitanje zašto je ljubav tako dugo bila zanemarivana. Jackson (1993) govori kako svaka osoba drugačije doživljava i definira pojam *ljubavi* što ju čini privatnom i osobnom za svakog pojedinca te se zbog toga smatra vrlo delikatnom temom. Međutim, *ljubav* postoji i interpretira se i izvan našeg privatnog života, kroz razne sadržaje kojima smo svakodnevno okruženi, poput filmova, serija, glazbe, reklama i slično.

Svaki pojedinac ljubav interpretira na svoj način, ona je pod utjecajem naših životnih iskustava, ovisno o njima ljubav doživljavamo kao nešto lijepo i pozitivno ili negativno i odbijajuće. Također, socijalizacijom u obitelji, društvu, raznim institucijama, učimo kako izraziti ljubav. Unatoč navedenom, znamo li točnu definiciju ljubavi?

Ljubav je smisao života, rečenica koja se nerijetko provlači u ljubavnim pjesmama, filmskim scenarijima ili u književnim opusima, ili s druge strane, *ljubav je bol*. No, to su sve subjektivni opisi, pod utjecajem kulture i socijalizacije, koji se još nazivaju i *predstave o ljubavi* (Milivojević, 2009, prema Bartolac, 2012). Ako ljubav sagledamo iz znanstvene perspektive, njezina definicija je puno složenija nego što mislimo.

Bartolac (2012: 161) u svome radu iznosi nekoliko definicija ljubavi drugih autora. Među prvima koji je pokušao znanstveno definirati ljubav bio je Rubin koji je, otprilike 1970-ih, opisao ljubav kao „stav prema drugoj osobi zbog kojeg pojedinac osjeća, razmišlja i ponaša se na specifičan način“, primjerice provode zajedno slobodno vrijeme, međusobno si vjeruju i dijele svoje misli i osjećaje. Knox i Sporakowski (1986) definiraju ljubav kao „intenzivni osjećaj koji dijele dvoje ljudi koji uključuje tjelesnu, emocionalnu i intelektualnu identifikaciju ... osjećaj koji donosi zadovoljstvo kroz stvaranje osobnog i socijalnog identiteta onih koji su uključeni“. Nadalje, Reis i Aron (2008) ljubav objašnjavaju kao „želju za započinjanjem, održavanjem ili proširenjem

bliske, povezujuće veze s drugom osobom“. Autori Beall i Sternberg (1995) pak govore kako je nemoguće odgovoriti na pitanje što je ljubav jer je odgovor pod utjecajem mjesta i vremena u kojem je dato, stoga napominju kako je korisnije odgovoriti na pitanja poput: *Zašto se ljubav razlikuje među kulturama i kroz vremenska razdoblja ili Koja je funkcija ljubavi unutar kulture?*

Isti autori navode kako postoje četiri moguće konceptualizacije ljubavi: (1) definicija i doživljaj ljubavi univerzalni su među svim kulturama, (2) doživljaj ljubavi je univerzalan, ali se definicija razlikuje među kulturama, (3) definicija ljubavi je univerzalna, ali se doživljaj razlikuje među kulturama i (4) definicija i doživljaj ljubavi se razlikuju među kulturama. Autori se zalažu za četvrtu konceptualizaciju jer smatraju kako se ljubav definira unutar kulture, odnosno da je ljubav društveno konstruirana. Objašnjavaju kulturu kao kolektivnu grupu koja dijeli povijest, vjerovanja i vrijednosti koje se prenose s generacije na generaciju. Također, ističu kako se unutar neke veće kulture, primjerice Hrvati, nalaze i subkulture, kao kršćani, protestanti i slično (Beall i Sternberg, 1995). No, autori napominju kako se i unutar kulture razlikuju i poznaju različiti doživljaji ljubavi, tj. kako postoje različite vrste ljubavi.

Nerijetko u svojim životima osjećamo ljubav prema nekome ili nečemu, to može biti ljubav prema nekoj osobi, sportu, stvarima, životinjama i slično. Kada volimo, nije nam problem posvetiti svoje vrijeme određenoj „ljubavi“, kako Fromm (2000: 42) navodi: „čovjek voli ono oko čega se trudi i trudi se oko onoga što voli“.

Fromm (2000) u svojoj knjizi *Umijeće ljubavi* navodi dvije glavne podijele primjene ljubavi: (1) *ljubav između roditelja i djeteta* i (2) *objekte ljubavi*.

(1) Autor ističe kako se majčinska i očinska ljubav razlikuju. Veza između majke i djeteta započinje puno prije nego veza oca i djeteta, ona započinje dok je dijete još u utrobi majke, odnosno dok su još uvijek jedno, iako su dvoje. Čak i nakon rođenja, dijete ovisi o majci, tek nakon nekoliko godina ono polako postaje sve samostalnije. Fromm (2000: 59-60), ističući da kada govori o ovoj primjeni ljubavi misli na „idealne tipove“ roditelja, smatra kako je majčinska ljubav bezuvjetna, kako je ona „dom odakle smo došli, ona je priroda, zemlja, ocean“.

Odnos djeteta i oca je, pak, sasvim drugačiji. Otac ne predstavlja dom ni prirodu kao majka, dapače, u prvim godinama djetetova života njegova važnost nije ni približna majčinoj, ali zato predstavlja „drugi pol ljudske egzistencije: svijet misli, umjetno stvorenih vrijednosti, zakona i reda, discipline, putovanja i pustolovina“. Otac uvodi dijete u avanturu života, poučava ga i vodi kroz put. Suprotno majčinoj ljubavi, očinska ljubav je uvjetna, što znači da, dok je ljubav majke izvan naše kontrole, očevu ljubav možemo pridobiti. Očinska ljubav je takva da se poslušnost smatra kao vrlina, a neposlušnost kao grijeh. Autor kao primjer navodi nasljeđivanje privatnog vlasništva u kojem otac mora izabrati sina kojemu će ostaviti svoj imetak. To će naravno biti

sin za kojega smatra da je najspremniji, najsličniji njemu samome pa, prema tome, i kojega najviše voli.

Na kraju autor ističe kako ove primjene ljubavi odgovaraju djetetovim potrebama jer djetetu je prvo potrebna majčina bezuvjetna ljubav, majka treba usaditi u dijete osjećaj sigurnosti, a tek nakon šeste godine potrebna mu je očeva ljubav, odnosno vodstvo i autoritet kako bi se dijete moglo suočiti s problemima koje mu donosi društvo.

(2) Primjenu ljubavi na objekte Fromm (2000: 64) objašnjava tvrdnjom da je „ljubav orijentacija koja se odnosi na sve, a ne na jednoga“. Navodi kako postoje razne vrste objekata na koje se ljubav može odnositi, stoga postoje i različite vrste ljubavi koje ćemo nabrojati u nastavku.

- Prva vrsta ljubavi je *bratska ljubav* koja je ujedno i najosnovnija vrsta ljubavi, ona „leži u osnovi svih tipova ljubavi“. Ova vrsta ljubavi se temelji na doživljaju jedinstva i ljudske solidarnosti, sve razlike među ljudima se zanemaruju te se javljaju osjećaji brige, poštovanja i odgovornosti. Autor je uspoređuje s ljubavi koja se spominje u Bibliji, koja kaže: „Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe“. Bratska se ljubav zasniva na doživljaju da smo svi mi jedno (Fromm, 2000: 64-65).
- Druga vrsta, iako smo je već spomenuli, je *majčinska ljubav*. Pošto smo je već opisali samo ćemo nadodati kako se ljubav majke smatra najvišom i najsvetijom vrstom ljubavi od svih drugih emocionalnih veza. Odnos djeteta i majke je „odnos nejednakosti, u kojem je jednome potrebna sva pomoć, a drugi je daje“ (Fromm, 2000: 68).
- Dvjesto prethodnim vrstama ljubavi zajedničko je što nisu ograničene na samo jednu osobu, suprotno njima nalazi se, *erotska ljubav*, možda čak i najvarljiviji oblik ljubavi. Erotska ljubav se zasniva na žudnji za potpunim stapanjem s drugom osobom, no moramo je razlikovati od doživljaja zaljubljenosti. Karakteriziraju je isključivost, odnosno erotska ljubav podrazumijeva ljubav između samo dvoje ljudi (*egotizam u dvoje*) te isključuje ljubav prema drugima, u smislu erotskog sjedinjenja, bratska ljubav i dalje postoji. Ova ljubav pretpostavlja da pojedinac ljubi iz suštine svoga bića i doživljava „drugom osobu u suštini njegova ili njezina bića“. Međutim, postoje dva gledišta erotske ljubavi, prvo gledište je da erotska ljubav predstavlja jedinstvo dvoje ljudi, koje smo već spomenuli, a drugo gledište predstavlja da je ona ništa više nego čin volje. Ono proizlazi iz pretpostavke da se osjećaj ljubavi rađa, stoga može i umrijeti, a čin angažiranja i volje mogu osigurati trajnost ljubavi (Fromm, 2000: 75).
- Četvrta vrsta ljubavi je *ljubav prema sebi*. Najčešća pogreška je „shvaćanje da

se ljubav prema sebi i ljubav prema drugima međusobno isključuju“, jer ako je vrlina voljeti druge, onda je vrlina i voljeti samoga sebe jer smo i mi također ljudska bića, ne postoji shvaćanje čovjeka iz kojega je *ja* isključen. No, moramo razlikovati sebičnost od ljubavi prema sebi. Sebična osoba vidi samo sebe i svoje interese te osjeća užitak u uzimanju, ali ne i u davanju. Sebičnost je potpuna suprotnost ljubavi prema sebi, sebične osobe ne vole sebe previše, već premalo. Takve osobe su nesretne i prazne, kao i nesebične osobe, stoga je potrebno uspostaviti ravnotežu između sebičnosti i nesebičnosti. Ako volimo, poštujemo i razumijemo sebe, voljet ćemo, poštivati i razumjeti druge (Fromm, 2000: 78).

- Sljedeća, i zadnja vrsta, je religijska forma ljubavi, a naziva se *ljubav prema bogu*. Pod pojam boga autor misli na pojam u kojem čovjek želi izraziti svoju čežnju za istinom i jedinstvom. U zapadnim religijama ljubav prema bogu je misaono iskustvo, smatraju da je ljubav prema bogu isto što i vjera u boga, dok je u istočnim religijama to osjećajno iskustvo jedinstva, tj. nije bitno samo ispravno vjerovanje, nego i tolerancija i pokušaj da čovjek promijeni sebe na bolje (Fromm, 2000).

Još jedna podjela ljubavi koju ćemo spomenuti je podjela autora Hatfield i Walster, koje Bartolac (2010) navodi u svome radu, a dijeli se na dvije vrste ljubavi, to su: *strastvena ljubav* (čežnja za zajedništvom s drugom osobom) i *prijateljska ljubav* (naklonost prema drugoj osobi s kojom smo duboko povezani).

Postoji mnogo vrsta ljubavi i svaka od njih u nama budi određene osjećaje i misli te nas potiče na različite oblike ponašanja. Stoga su nam, između ostalog, i one važne kako bi bolje razumjeli čovjeka i društvo.

Teorijski pristup

Djetinjstvo se u prošlosti smatralo kao „prirodna“ stvar, nešto neizbježno i prolazno, faza koju svaki pojedinac mora proći u svojem životu, stoga znanosti nisu pridavale puno pažnje djetinjstvu, a ni djeci. No, nova paradigma djetinjstva odbacuje takvo razmišljanje. Dijete zauzima središnju ulogu u obitelji, a djetinjstvo postaje značajna faza njegova razvoja te samim time i područje socioloških istraživanja (Daly, 2008, prema Lektorić, 2015). Svejedno se pitamo, zašto su djeca bila tako dugo zanemari-vana ako se djetinjstvo smatra važnom fazom u životima pojedinca?

Mnogi autori koji su se bavili tim pitanjem navode kako je u prošlosti bio problem velika stopa smrtnosti djece. Zbog toga roditelji nisu htjeli „trošiti“ vrijeme i energiju dok ne budu sigurni kako će dijete preživjeti i tek kada bi bili sigurni da će preživjeti bi

se „uhvatili svog dijela posla u dovršavanju budućeg člana zajednice“. Premda se u 15. stoljeću polako počinje mijenjati pogled na dijete i javlja se brižan i nježan odnos, tek je u 18. stoljeću to sasvim oživjelo, stoga se to razdoblje naziva još i „vijek pedagogije“. Počinje se raditi na odnosu odraslih prema djeci u praksi, ali i zakonski. „Kao posljedica slabljenja religiozne moralnosti dolazi do glorifikacije djeteta u okviru romantičarske vizije obiteljskog doma“. Djetetu se počinje pristupati s više ljubavi i nježnosti, iskazuju se osjećaji i toplina, daje mu se više slobode (Milić, 2001: 154–158).

Zbog toga što se najmanje pridavalo pažnje djetetu i djetinjstvu, razumijevanju djetetovog svijeta i ispitivali dječji stavovi o okolini u kojoj se nalaze, mnoga pitanja ostaju i dan danas neodgovorena (Milić, 2001).

Sociologija djetinjstva jedna je od najmlađih socioloških disciplina, a bavi se proučavanjem koncepta djetinjstva u suvremenom dobu. Što se tiče društvenih znanosti, djetinjstvo i djeca su uglavnom predmet istraživanja psihologije i pedagogije te manje sociologije. Ono što im je zajedničko jest shvaćanje djece kao „šegrtu u školi života“ (Tomanović, 2004:8), odnosno definiraju ih kao „bića u nastajanju (becomings), a ne kao ljudska bića“ (Qvrortrup, 1992, prema Milić, 2001: 157).

Prema Milić (2001: 157) nova koncepcija sociologije djetinjstva sastoji se od dva stajališta dvaju autora, to su J. Piaget (1966) koji kaže da „društvo ima odgojni karakter“ i M. Mead koja kaže da je dijete „roditelj čovjeka“, čime se misli da je dovoljno kompetentan da ga se proučava, odnosno da sudjeluje u istraživanjima. Istovremeno, Tomanović (2004: 52–53) pak navodi šest ključnih obilježja koncepcije djetinjstva:

1. Smatra se da je djetinjstvo društveno oblikovano. Ono osigurava interpretativni okvir za stavljanje prvih godina ljudskog života u kontekst. Djetinjstvo je „specifična strukturalna i kulturalna komponenta mnogih društava“ i kao takvo nije ni univerzalna ni prirodna sastavnica ljudskih grupa.
2. Djetinjstvo se ne može odvojiti od klase, roda i entiteta upravo zbog svoje specifičnosti, odnosno raznolikosti među kulturama.
3. Dječji društveni odnosi i kulture važni su za proučavati isto kao i društveni odnosi i kulture odraslih.
4. Djeca jesu, i treba ih promatrati kao aktivne sudionike u društvu.
5. Najpogodnija metodologija za proučavanje djetinjstva je etnografija koja omogućava izravno proučavanje svakodnevnog života pojedinca, za razliku od „eksperimentalnih ili anketnih načina istraživanja“.
6. Djetinjstvo je fenomen u kojem je „društvena hermeneutika društvenih nauka izrazito prisutna“ (Giddens, 1976, prema Tomanović, 2004: 53). Proglašenjem nove koncepcije sociologije djetinjstva znači isto tako i rekonstrukciju djetinjstva u društvu i pronalaženje odgovora.

Ista autorica navodi kako je ovih šest točaka zapravo samo gruba skica te još treba raditi na njima i nadopuniti ih, no svakako se slaže s činjenicom da sociolozi u povijesti nisu dovoljno pažnje uložili u proučavanje djetinjstva.

Ključna promjena, koja se dogodila prelaskom 19. u 20. stoljeće, bila je napuštanje stajališta o djeci kao „ekonomsko korisne“ u „emocionalno neprocjenjive“. Dječji rad je prvo bio društveno neprihvaćen, a zatim i zakonski zabranjen, što je omogućilo, gotovo svoj djeci, veća prava i obvezno obrazovanje. Na djecu se sada počinje gledati kao na „budućnost društva“, stoga obitelj i društvo imaju važnu ulogu u prenošenju kulturnih normi, ideologija i vjerovanja na dijete kako bi ih pripremili na zahtjeve društva koji ih čekaju kroz život (Tomanović, 2004 i Turmel, 2008).

Kessen (1983, prema Tomanović, 2004), ističući činjenicu da je djetinjstvo društveno-kulturno konstruirano, govori da se djeca mogu još nazvati i „kulturnim otkrićem“ upravo zbog utjecaja različitih kultura koje su „izmislile“ različitu djecu.

Konačno prihvaćanje suvremenog koncepta i stava prema djetinjstvu rezultiralo je stvaranjem posebnog „dječjeg svijeta“. No, u tome nisu zaslužne samo društvene znanosti koje pridaju puno veću pažnju djeci, već i industrija koja, prateći nove trendove, također pridaje pažnju djeci kroz svoje proizvode. Primjerice, dječje sobe, dječja odjeća, igrališta, parkovi i slično, drugim riječima posebno dizajnirana i proizvedena kultura za djecu. Međutim, pojava novog suvremenog koncepta djetinjstva donosi sa sobom i neke posljedice, kao što su komercijalizacija dječjih života, „tendencija zatvaranja djece u dječji svijet – putem procesa institucionalizacije djece“ (Tomanović, 2004:16). Djeca sve češće borave u institucionaliziranim okruženjima, gdje su smješteni u segregirane skupine i u kojima ih nadziru odrasli i organiziraju im razne aktivnosti. Zbog potpunog odvajanja odraslog života od dječjeg ojačao je *dobni patrijarhat*.

Osim opisanog procesa *institucionalizacije*, razlikujemo još dva procesa koja se javljaju u suvremenom društvu. Jedan od njih je *individualizacija* djetinjstva u kojem se dijete sagledava kao jedinstveni društveni sudionik koji izgrađuje vlastiti život i identitet, i treći proces je *familizacija*, a odnosi se na „empirijsku činjenicu i na teorijski koncept“ (Tomanović, 2004:17). Djeca su integrirana u svoje obitelji i zavisna o njima, što uzrokuje sve više obaveza i troškova obitelji. Roditelji imaju veliku odgovornost i dužnost prema svojoj djeci, a Beck-Gernshaim (1992, prema Tomanović, 2004) navodi četiri glavna zadatka roditelja prema djeci: obrazovanje, zdravlje, psihološko blagostanje i zaštita djeteta od opasnosti.

Iako se procesi *institucionalizacije* i *familizacije* međusobno nadopunjuju, proces *individualizacije* se pak kosi s njima. S jedne strane imamo kontrolu i ograničenja djeteta, a s druge strane pravo i mogućnost izbora djeteta. Prije se djecu štitilo od izrabljivanja i nasilja, a danas bi ih trebalo zaštititi od pretjerane roditeljske brige. Pre-

tjeranim strahom i potrebom da se zaštite djeca zapravo ih se ograničava u slobodnom kretanju, gradnji i razvijanju svojega svijeta. Isključuje ih se iz društva i ograničavaju se njihove mogućnosti i kompetencije te ih se stavlja pod kontrolu čime se guši njihova samostalnost (Beck- Gernshaim 1992, prema Tomanović, 2004).

U doba velikih promjena u društvu, kada se gubi povjerenje i humanost među parovima, obitelji, prijateljima, djeca su ta koja pružaju roditeljima istinski odnos ljubavi (Jenks, 1996, prema Tomanović, 2004). Razumijevanje djetinjstva pridonosi razumijevanju društva i pomaže u daljnjem razvijanju socioloških teorija.

Istraživanja koja su se bavila dječjim emocijama uglavnom su iz područja psihologije te je malo istraživanja uopće provedena s djecom. Što se tiče sociologije, istraživanja s djecom o emocijama vrlo su rijetka.

U domaćoj literaturi pronalazimo jedino psihološko istraživanje autorice Radić (2015) na temu dječjeg poimanja romantične ljubavi o čemu je provela istraživanje, odnosno polustrukturirane intervju s djecom. Istraživanje je provedeno u dvije zagrebačke osnovne škole, a sudjelovalo je 26-ero djece trećih razreda, prosječne dobi 9 godina. Cilj rada bio je opisati dječje poimanje ljubavi te je stavljen naglasak na njihove stavove i vjerovanja o prirodi romantične ljubavi. Tematskom analizom Radić (2015) je identificirala 9 različitih tematskih cjelina koje prikazuju dječje poimanje ljubavi, a zatim ih je svrstala u tri šire kategorije: romantični, razvojni i realistični stav. Naposljetku zaključuje da djeca smatraju kako je ljubav vrlo važna u životu pojedinca, ona je izvor sreće i zadovoljava ljudske potrebe za bliskošću i društvom. Također, primjećuje da djeca realistično gledaju na ljubav, shvaćaju da ljubav ponekad donosi svađu i probleme te da odrastanjem odnosi postaju ozbiljniji, dok u njihovoj dobi više nalikuju prijateljstvu. Nadalje, ističe da je za kvalitetnu i dugotrajnu vezu važna dobra komunikacija, iskrenost, vjernost, ali i kompromis, čime uočavamo kako djeca imaju više realistično poimanje ljubavi nego romantično.

Carlson i Rose (2007) proveli su istraživanje s djecom i mladima o romantičnim odnosima. Interesantno je da su djeca mlađih razreda pokazivala veću uključenost u romantične veze nego djeca starijih razreda. Štoviše, polovica djece trećih i petih razreda izjavila su da imaju curu ili dečka, dok su u starijim razredima postotci bili značajno niži. Iako je istraživanje provedeno iz područja psihologije, jedan dio istraživanja ispitivao je međusobnu povezanost romantičnih veza sa socijalnim preferencijama (tko je u društvu više, odnosno manje omiljen) i percepcijom popularnosti u društvu. Rezultati pokazuju kako su djeca, koja imaju curu ili dečka koji idu u isti razred, omiljeni u društvu i smatraju se „popularnima“.

Bartolac (2012) je pak analizirala stavove i doživljaje romantične ljubavi studenata pomoću *Knoxovog upitnika stavova prema ljubavi*. Studenti su u jednoj rečenici napisali svoj doživljaj ljubavi, a u obzir su se uzeli i njihovi sociodemografski podaci. Re-

zultati su pokazali kako su romantičniji studenti koji su odrasli na selu, kao i studenti koji su se izjasnili kao izrazito religiozni.

U SAD-u je provedeno istraživanje s djecom u kojem se analiziraju dječje emocije i utjecaj društvenog i materijalnog okruženja u kojem se svakodnevno nalaze. Poseban fokus je pridodan na dječja iskustva, kako ona uče i stječu kulturno primjerene emocije, njihovu međusobnu interakciju te kako koriste emocije za postizanje ciljeva među svojim vršnjacima. Autor članka, Ahn (2010), govori kako djeca zapravo imaju vrlo bitnu ulogu u društvu i osporava tradicionalno poimanje djece kao nesposobne i nerazvijene odrasle osobe, ističe kako djeca značajno doprinose kulturnoj reprodukciji, kao i svojem vlastitom razvojnem procesu. Ahn (2010) je proveo etnološko istraživanje u trajanju od godine dana, a provedeno je u vrtiću u dvije grupe u kojima se nalazilo između 15 i 12 djece u dobi od 2 i pol do 6 godina. Djeca su uglavnom iz visokoobrazovnih obitelji, srednjih i viših klasa. Autor je promatrao dvije različite interakcije: (1) dječju interakciju s vršnjacima i odgajateljima u različitim okruženjima, primjerice, aktivnosti u učionicama, na igralištima i sl. i (2) kako odgajatelji utječu na socijalizaciju djece i njihovo poimanje emocija. Rezultati su pokazali da djeca neprestano konstruiraju i formuliraju razne informacije o emocijama kako bi ih prilagodili svojem vlastitom kulturnom i emocionalnom svijetu.

Nadalje, Parker, Mathis i Kupersmidt (2013) proveli su istraživanje s djecom predškolske dobi, njihovim roditeljima i odgajateljima. Djeca su trebala prepoznati emocije na slikama lica i tijela djece pomoću testa CARE (*Children and Adolescents' Recognition of Emotion*) koji procjenjuje jesu li razvijene vještine i sposobnosti prepoznavanja emocija, dok su roditelji i odgajatelji trebali dati iskaz o agresivnom ponašanju i socijalnim vještinama djece. Autori su istraživanjem htjeli ispitati postoji li razlika između dječaka i djevojčica u prepoznavanju emocija i međusobnu povezanost (ne) mogućnosti dječjeg prepoznavanja emocija i izvještaja roditelja i odgajatelja o njihovim socijalnim vještinama i agresivnim oblicima ponašanja. Prvo, utvrđeno je da ne postoji razlika između dječaka i djevojčica u sposobnosti prepoznavanja emocija, i dječaci i djevojčice mogu prepoznati emocije na licima i pozama tijela svojih vršnjaka. Drugo, rezultati pokazuju da postoji povezanost sposobnosti prepoznavanja emocija sa socijalnim vještinama djece, no ne i s agresivnim oblicima ponašanja. Naime, razvijenija sposobnost prepoznavanja emocija rezultira i boljim socijalnim vještinama kod dječaka, ali ne i kod djevojčica.

Istraživanje koje se bavilo dječjem poimanjem ljubavi proveo je i Brechet (2015). Cilj istraživanja bilo je istražiti razlike u poimanju romantične ljubavi između dječaka i djevojčica u dobi od 6 do 10 godina. Istraživač je zatražio od djece da nacrtaju dva crteža – na prvom bilo koju osobu, a na drugom osobu u koju su zaljubljeni. Sva djeca su na drugom crtežu, crtežu osobe u koju su zaljubljeni, imali barem jedan indikator

ljubavi, također, broj indikatora povećavao se s dobi, što ukazuje da starija djeca bolje razumiju ljubav. Isto tako, u starijim grupama, od 8 do 10 godina, uočeno je da djevojčice koriste više grafičkih indikatora *ljubavi* nego dječaci. Brechet (2015) ističe da je dječje poimanje ljubavi pod utjecajem socio-kulturalnog okruženja u kojem se dijete nalazi, primjerice, promatrajući svoje roditelje, kroz razne medijske sadržaje i slično. Također, djeca odrastanjem i procesom socijalizacije uče o podjelama rodni uloga u društvu što utječe na njihova uvjerenja o osobinama, ponašanjima i sposobnostima žena i muškaraca, pa samim time i na vlastito poimanje ljubavi. To se vidi i na crtežima djece u istraživanju, djevojčice su svjesnije da je bitan vanjski izgled kako bi se svidjele dečkima, a dečki su svjesniji da je djevojčicama bitniji status i inteligencija.

Iako je zainteresiranost porasla, i dalje je mali broj istraživanja o dječjoj perspektivi emocija, odnosno ljubavi. Brechet (2015) navodi da je razloga tome što se na djecu i dalje gleda kao nezrele i nesposobne osobe bez iskustva, zbog čega se smatra da nemaju realno poimanje ljubavi. Između ostalog, očekivano je da se odrastanjem i sazrijevanjem poimanje ljubavi mijenja, što ne znači da nije vrijedno provoditi istraživanje s djecom, već nam ono može dati uvid u njihova ponašanja i stavove o ljubavi u budućnosti. Drugi razlog koji isti autor navodi je osjetljivost teme. Neka djeca mogu biti manje sklona razgovarati o ljubavi, stoga se preporučuju više indirektna tehnika prikupljanja podataka. Suprotno tome, neki istraživači tvrde da djeca već od 4 godine mogu biti intervjuirana, ali pod uvjetom da su pitanja primjerena njihovoj dobi i sposobnostima (Borgers i sur., 2000, prema Radić 2015).

Metodologija

Ciljevi istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj istraživanja je opisati i bolje razumjeti dječju perspektivu ljubavi. Također, želi se steći uvid u dječje shvaćanje obitelji i djetinjstva, odnosno njihovi stavovi i odnosi s drugima. Participativna istraživanja s djecom o emocijama su vrlo rijetka, stoga se unutar ovog istraživanja žele bolje upoznati dječja razmišljanja i njihovo poimanje svijeta i okoline oko sebe. Postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

- Što za djecu znači obitelj i je li još uvijek prisutna tradicionalna obitelj u suvremenom društvu?
- Kako djeca percipiraju sebe u društvu, a kako odrasle? Koje razlike primjećuju između djece i odraslih?
- U kojem je obliku prisutan pojam ljubavi kod djece?

Metoda i sudionici istraživanja

Kako bismo ispitali dječju perspektivu ljubavi, proveli smo polustrukturirane intervjue s djecom. Primijenjen je kvalitativni pristup radi dobi ispitanika, uključena su djeca predškolske i školske dobi kojima intervju omogućava više prostora za izražavanje, a samim time omogućava i mnogo detaljniju i dublju analizu nego što obično zahvaćaju tradicionalne istraživačke metode.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 11 djece u dobi od 5 do 10 godina. Intervjui su provedeni s djecom iz područja grada Rijeke (N= 4) i Zagreba (N= 7), individualno ili grupno, ovisno o broju braće i sestara, a provedeni su u domovima sudionika (N= 5) i preko videopoziva (N= 6). Provedeno istraživanje usklađeno je s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom. Prije početka intervjuja tražio se pismeni pristanak roditelja/ skrbnika te usmeni pristanak djece. Također, roditelji i djeca upoznati su s važnim aspektima istraživanja. Od ukupnog broja sudionika, dvoje djece je odbilo biti intervjuirano, a dvoje je odustalo za vrijeme intervjuiranja.

Rezultati i rasprava

Kategorija obitelji

Znamo da je obitelj temelj djetetovog postojanja te ima velik utjecaj na područja djetetovog razvoja. U njoj počinjemo spoznavati svijet oko sebe, stječemo prve radne navike, pravila ponašanja kao i stereotipe uvjetovane spolom. Shodno tome, htjeli smo dobiti uvid u dječje shvaćanje obitelji.

Unutar ove kategorije htjeli smo saznati što ili tko za djecu predstavlja obitelj, primjećuju li djeca nove strukture obitelji, kako vide odrasle, postoji li razlika između muškarca i žena te kako vole provoditi vrijeme sa svojom obitelji. Analizom prikupljenih odgovora došli smo do podataka koji nam pokazuju da djecu doživljavaju obitelj kao sigurnost i ljubav. Na pitanje „Što je obitelj?“ djeca su uglavnom nabrajala svoje članove obitelji s kojima žive ili provode najviše vremena. To su ljudi s kojim svakodnevno provode vrijeme i najviše im vjeruju (mama, tata, baka, djed, teta i slično).

Kako Milić i sur. (2010) navode, zbog mnogih promjena u društvu dolazi do novih struktura obitelji te se počinje gubiti nuklearna forma obitelji koja podrazumijeva oca, majku, djecu i širu obitelj. Kod svakog sudionika imamo sličnu situaciju u kojoj se njihove obitelji sastoje od mame, tate i braće i sestara. Bez obzira, djeca uočavaju i drugačije strukture obitelji. Djeca iz svoje okoline upoznaju različite obitelji, slušaju razne priče o rastavljenim roditeljima i što se događa s njima, ali i s djecom, kada se

rastanu (Prilog 1).

Što se tiče razlika muškaraca i žena djeca uglavnom navode razliku u obavljanju poslova. Djeca dolaze iz različitih obitelji i ovisno o ponašanjima roditelja i podijeli poslova između roditelja navode i razlike koje uočavaju. Primjerice, dio sudionika nabraja da su tatini poslovi plaćati račune, ležati na kauču, tipkati na mobitel, popravljavanje po kući i slično, dok su majčini poslovi kuhanje, čišćenje, peglanje i sl. Shodno tomu, možemo zaključiti kako još uvijek postoji oblik tradicionalne obitelji (Prilog 2).

Gotovo sva djeca vole provoditi vrijeme sa svojom obitelji, a aktivnosti koje provode uglavnom su igre koje se razlikuju od obitelji do obitelji. Također, u odgovorima se primjećuje kako su suvremeno doba i tehnologija imali utjecaj na obitelji, što i sama djeca primjećuju, ali se i dalje trude što više provoditi vremena s obitelji.

Kategorija djetinjstva

Odvajanjem odraslog života od dječjeg ojačao je dobni patrijarhat, kako navodi Tomanović (2004), stoga smo u ovoj kategoriji htjeli približe upoznati „dječji svijet“ i kako djeca percipiraju sebe u društvu, a kako odrasle.

Sudionici su odrasle više povezivali s poslom, dok su djecu povezivali s igrom i zabavom, ali i školom, odnosno vrtićem. Razlike odraslih i djece podijelili smo u kategorije *zadaci roditelja* i *zadaci djece* u kojima uočavamo kako su sudionici kao najčešći odgovor za zadatke roditelja navodili brigu o djeci te su poneki još nadodali i brigu o kućanskim poslovima. Za zadatke djece navodili su uglavnom igranje, pospremanje sobe, obveze vezane za školu, ali i pomaganje roditeljima, no najviše njih ističe igru i zabavu. U ovoj kategoriji djeca opet povezuju svoje roditelje s osjećajem sigurnosti. Oni su osobe koje se brinu i paze na njih, ali i na kuću. No, osim osnovnih životnih uvjeta koje djeca očekuju da će im roditelji omogućiti, oni su jednako tako i njihovi uzori.

Razlike koje su djeca uočila, između djece i odraslih, jesu da odrasli više rade, dok djeca imaju više vremena za igru. Rad zatim povezuju s plaćom, zato što roditelji koji rade imaju i novaca što im omogućava veću slobodu, mogu ići gdje god žele i raditi što god žele, što je pozitivna strana kod odraslih, no negativno je što moraš raditi. Tu su se nadovezala na pozitivne i negativne strane kada si dijete te su odgovori svih sudionika bili isti. Pozitivna strana je igra i zabava, a negativna je odlazak u školu i vrtić, pospremanje sobe, odlazak u kaznu i slično.

Sudionici su uglavnom odgovarali kako se djeca i odrasli razlikuju, neki nisu bili sigurni, no jedno je dijete istaknulo zanimljivu razliku koju je uočilo između djece i roditelja, odnosno odraslih:

B. T.: „Pa možda su roditelji ipak malo zločestiji od djece (...) pa ne znam, zato

što često viču na djecu, a djeca isto naprave tu neku glupost. Onda ipak malo roditelji ispadnu gori i zločestiji.“

Kategorija ljubavi

Napokon dolazimo do posljednje i najbitnije kategorije, a to je ljubav. Prije nego smo krenuli s ispitivanjem dječje perspektive ljubavi, htjeli smo provjeriti znaju li svi sudionici što su to osjećaji. Sudionici su uglavnom objašnjavali pojam *osjećaji* na svom primjeru iz života. To su uglavnom bile situacije kada su se osjećali tužno, kada su se posvađali s nekim ili im je netko nešto rekao pa su bili tužni (Prilog 3).

Na pitanje *Što je ljubav?* uglavnom su svi sudionici isto odgovarali. Smatraju kako je ljubav kada se dvoje ljudi vole ili su zaljubljeni. Jedino jedno dijete nije znalo odgovoriti što je ljubav. Ispitana djeca su povezivala ljubav s osjećajem prema drugoj osobi, s dečkom, curom, ali i s prijateljima i obitelji (Prilog 4). U odgovorima djece možemo prepoznati razne vrste ljubavi kao što su bratska, odnosno prijateljska ljubav te strastvena ili erotska (Fromm, 2000).

Vrlo zanimljivo je da je samo jedno dijete od ispitanih reklo kako priča s roditeljima o ljubavi, te dvije sestre sa svojim prijateljicama, no, ipak se svi slažu s tvrdnjom da je ljubav važna u životima ljudi, osim jednog dječaka koji je rekao da ljubav nije važna. Analizom dječjih odgovora možemo zaključiti kako sudionici smatraju da je ljubav važna kako bismo uvidjeli što je uistinu bitno u životu i što nas čini sretnima ili manje sretnima, ljubav nas motivira, čini nas boljim osobama, važna je za život te je osjetimo u srcu (Prilog 5). Vidljivo da djeca smatraju i da su ljubavni odnosi potrebni jer u protivnom osoba bude usamljena, ali i ne samo da nam je potrebna kako ne bismo bili sami već je i važna u tome da nam ispuni emocionalne i društvene potrebe. Također, sudionici su svjesni i kako ljubav ne dolazi tek sama, već dvije osobe trebaju graditi i raditi na odnosu, truditi se jedan oko drugoga i tek kasnije dolazi do ljubavi kada se bolje upoznaju. Drugi riječima, ljubav se razvija polako s vremenom te se temelji na bliskosti i prijateljstvu između partnera, kao što govori B.T.:

„Ljubav se stvori tako da... hm... neka osoba nekom drugom iskaže nekako svu tu ljubav koju osjeća i onda da tako korak po korak da nastane jedna velika ljubav.“

Na pitanje kako netko nekome može iskazati ljubav, sudionici su imali različite odgovore. Smatraju kako dobrim djelima, malim znakovima pažnje, nematerijalnim, poput zagrljaja ili puse, čišćenje kuće, igranjem, ali i materijalnim, poput poklona, možemo nekome pokazati da ga/ ju volimo i da nam je stalo do te osobe. Isto tako jedan od sudionika ističe da se i na osobi može vidjeti kada mu se netko sviđa, i bez da napravi neku lijepu gestu. Primjerice, kada razgovaraš s osobom koja ti se sviđa pa se cijelo vrijeme smiješ, stalno gledaš gdje je ta osoba i jako si sretan kad ju vidiš.

Sva djeca koja su sudjelovala u ovom istraživanju potvrdno su odgovorila na pitanje: *Svađaju li se ljudi koji se vole?*. Ono što je zanimljivo jest da, osim što smatraju da su svađe moguće, one su i normalne u odnosu dvoje ljudi. Svađa ne znači nužno da se dvoje ljudi manje voli i sudionici su to jasno istaknuli (Prilog 6). Svjesni su da do svađa može doći zbog sitnica, npr. svađe zbog daljinskog, ali i da to mogu biti neke veće svađe koje mogu nekad dovesti i do prekida veze ili rastave.

Radić (2015) u svome istraživanju, na isto pitanje, također je dobila slične odgovore u kojima su djeca svjesna da ljubav nije idealna te katkad dolazi do svađe između dvoje ljudi, iako se vole, te one ne traju nužno zauvijek. Shodno tome zaključuje se kako djeca realistično gledaju na ljubav, unatoč idealiziranju iste u filmovima i crtićima.

Zaključak

Cilj istraživanja bio je prvo opisati, a potom i bolje razumjeti dječju perspektivu ljubavi te steći uvid u dječje shvaćanje obitelji i djetinjstva, odnosno njihove stavove i odnose s ljudima koji ih okružuju. Tematskom analizom izdvojene su tri kategorije (obitelj, djetinjstvo i ljubav) na temelju kojih možemo odgovoriti na postavljena istraživačka pitanja.

- *Što za djecu znači obitelj i je li još uvijek prisutna tradicionalna obitelj u suvremenom društvu?*

Obitelj je nezamjenjiva zajednica u kojoj se stječu prva životna iskustva, uči se voljeti i kako biti voljen, stoga bi se svaki pojedinac trebao u njoj osjećati sigurno i voljeno, a to je vidljivo i u dogovorima sudionika. Obitelj za njih predstavljaju ljudi s kojima su svakodnevno okruženi i s kojima provode najviše vremena provodeći razne aktivnosti, primjerice igrajući društvene igre, odlazeći u šetnje i slično. Obitelj za njih znači sigurnost i utočište, ali i ljubav. To su uglavnom njihovi roditelji, braća ili sestre te šira obitelj. Iako većina autora piše o promjenama u obitelji i gubljenju tradicionalnog oblika obitelji, htjeli smo provjeriti je li to uistinu tako i je li još uvijek prisutno svojstvo tradicionalne obitelji – nejednakost muškarca i žene te prepoznaju li djeca neke od novih struktura obitelji?

Elkind (1995) navodi kako obitelji u suvremenom dobu djeluju po principu „ravnopravnog dostojanstva“, odnosno ravnopravnosti između muškarca i žene, no u odgovorima većine sudionika i dalje prepoznajemo neravnopravnost muškarca i žene, gdje majke više vode brigu o kućanskim poslovima i djeci nego očevi. U manjem dijelu su ipak kod nekih sudionika svakodnevni poslovi oko obitelji i kuće međusobno

podijeljeni. Također, svi sudionici žive u „standardnom paketu“ obiteljske strukture koju sačinjavaju tata, mama i djeca (Milić i sur., 2010), no upoznati su i s drugačijim strukturama obitelji, a to su binuklearne obitelji, odnosno obitelji razvedenih brakova te samohrani roditelji.

- *Kako djeca percipiraju sebe u društvu, a kako odrasle? Koje razlike primjećuju između djece i odraslih?*

Djeca su dugo godina bila zanemarivana od istraživača, vrlo malo se pridavalo pažnje razumijevanju dječjeg svijeta i njihovih stavova, stoga smo htjeli dobiti uvid u njihov svijet i njihovo shvaćanje sebe i odraslih u društvu. Sudionici smatraju kako su zadatci djece da se igraju i pospremaju za sobom, uživaju u djetinjstvu i vode brigu o svojim školskim obvezama, dok odrasle smatraju odgovornima za djecu. Oni se moraju brinuti o njima, čuvati ih i voljeti, paziti da im ništa ne nedostaje, ali se isto tako moraju i pobrinuti za svakodnevne poslove po kući. Isto tako, sudionici smatraju kako im roditelji moraju biti uzori. Ono što je zanimljivo jest kako djeca smatraju da odrasli imaju potpunu slobodu, mogu raditi što god žele i kupovati što god žele zato što rade i zarađuju, ali s druge strane im ipak nije dobro što biti odrastao znači i manje vremena za igru, jer se mora raditi. To je ujedno i jedina razlika između odraslih i djece koju je većina sudionika istaknula.

- *U kojem je obliku prisutan pojam ljubavi kod djece?*

Svako dijete je imalo svoju interpretaciju osjećaja, uglavnom su se nadovezivali s emocijama koje osjećaju u određenim situacijama, dok su za ljubav svi isto odgovarali, kako je ljubav kada nekoga voliš. Gotovo sva djeca koja su sudjelovala u istraživanju imaju realističan stav prema ljubavi. Svjesni su da se ljubav između dvije osobe razvija s vremenom i oboje moraju raditi i truditi se jedan oko drugoga. Ona se ne dogodi samo odjednom već dođe s vremenom. Malim znacima pažnje, nematerijalnim, ali i materijalnim stvarima, možemo pokazati nekome da ga volimo, primjerice zagrljajima, poljupcima ili poklonima. S druge strane, u istraživanju provedenom sa studentima (Bartolac, 2012) rezultati pokazuju kako sudionici vjeruju u ljubav na prvi pogled, što je tipično za romantični stav prema ljubavi. Također, 94 % djece koje je sudjelovalo u istraživanju provedenom s djecom školske dobi (Radić, 2015) izrazilo je mišljenje kako se ljubav samo dogodi i mi ne možemo utjecati na to. Nadalje, svađe i nesuglasice vide kao sastavni dio ljubavnih odnosa te one ne moraju nužno značiti da se dvoje ljudi ne voli, ali, naravno, u određenim okolnostima može doći i do prekida odnosa, čega su djeca svjesna te smatraju svađe normalnom pojavom u odnosima te

one ne moraju značiti nedostatak ljubavi. Iste odgovore davala su djeca i u prethodno spomenutom istraživanju (Radić, 2015), štoviše, djeca koja su sudjelovala u navedenom istraživanju su istaknula kako svađe čak mogu imati i pozitivnu stranu, primjerice da se dvoje ljudi još više zaljubi ili kako bi se riješili probleme u odnosu. Također je interesantno da većina sudionika ne razgovara ni sa kim o ljubavi, ali svejedno se svi slažu da je ljubav važna. Shodno tomu, možemo zaključiti kako djeca smatraju ljubav kao nešto pozitivno i lijepo. Nešto što nas čini sretnima, ali i boljim ljudima. Budi u nama razne osjećaje prema drugima koje osjećamo u srcu. Osim toga, ljubav je bitna kako čovjek ne bi bio usamljen, kako bi podijelili svoje sretno, ali i tužne trenutke s drugom osobom. No, ljubav ne mora nužno značiti strastvena ljubav između dvije osobe, primjerice cure i dečka, već i ljubav prema prijateljima i obitelji.

Iako je zainteresiranost za istraživanja s djecom porasla i dalje se radi o malom broju, posebice istraživanja o emocijama, stoga ćemo se na kraju još kratko osvrnuti na participativna istraživanja s djecom. Provodeći ovo istraživanje, mogu primijetiti da bez obzira što se radi o djeci različite dobi, gotovo svi sudionici imaju već svoje stavove i realistična razmišljanja te ih nije strah ili sram podijeliti s drugima. Ti stavovi i razmišljanja će se mijenjati i razvijati s dobi te će imati utjecaja na njihova buduća ponašanja i iskustva. Upravo iz tog razloga potrebno je dalje i opsežnije istraživati dječji svijet i perspektive djece. Time na kraju možemo zaključiti kako djeca zapravo imaju bitnu ulogu u društvu te dječja istraživanja mogu značajno doprinijeti boljem razumijevanju njihovog kompleksnog, ali jedinstvenog načina razmišljanja.

PRILOZI

Prilog 1

K. B.: „Ja kak se zove ehm, obitelj koja nema tatu (...) moja prijateljica na primjer ima tatu, ali su joj se mama i tata rastali.“

E. B.: „... obitelji koje nemaju djece... obitelji koje imaju malo više djece i obitelji koja ima puno djece... ne znam (...) moj prijatelj što je išao sa mnom u vrtić njegovi mama i tata su se rastali“

J. M.: „... Luka i njegova mama i tata su razvedeni (...) jedna moja prijateljica iz razreda pa joj je umro tata pa onda...“

J. M.: da.. znači oni su bili oženjeni, ali onda je, onda su se posvađali pa je jedan otišao od drugog (...) onda je njezin... njegov tata je rekao da više ne želi bit sa njegovom mamom i onda je samo otišao sa drugom ženom.

D. S.: „Da su se rastali (...) da su se rastali zato što su se posvađali za daljinski.“

B. T.: „A ništa... ženska si nađe nekog drugog i oženi se, a muško si nađe nekog, neku drugu i oženi se (...) ako imaju djecu, pa dogovore se. Recimo jedan vikend su kod, jedan tjedan su kod mame, drugi tjedan su kod tate. Ili ne znam... 4 dana su kod tate i 3 dana kod mame.“

Prilog 2

D. S.: „Mama isto plaća račune. Danas je ujutro plaćala račune (...) da kuha, da čisti, da.. ide u dućan zato što tata ne zna šta treba kupit... i ako mu napravi listu... Cijelu godinu nije kupio maslinovo ulje.“

D. Š.: „Mama kuha i čisti (...) samo što tata ne zna baš kuhati ručak.“

E. B.: „Pa na primjer tata ne kuha ručak.“

K. B.: „Mama pegla, tata ne pegla.“

E. B.: „Tata štema, mama pere veš, tata ne pere.“

K. B.: „Tata na primjer postavlja slike, a mama ne.“

L. B.: „Kod tate... da mu pustiš da igra plej.“

B. T.: „Da, podijeljeni su. Uglavnom tata čisti i kuha i posaugat, a mama pegla i pere veš.“

I. Z.: „Mama usisava, a tata... a tata pere suđe.“

D. S.: „Žene više rade (...) jer mama kad dođe s posla ona još kuha ručak i sprema kuću i sve, a tata kad dođe s posla sjedne na kauč i nešto na laptopu radi.“

Prilog 3

D. Š.: „Ako se ti igraš s nekim, a ne želiš se igrati s nekim ti to ne želiš da on zna i onda se igraš s njim.“

B. T.: „Pa osjećaji su recimo kad, ako sam ja sad recimo tužna što mi prijateljica otišla.. to je jedan osjećaj koji... je... jako... kako bi sad to rekla... emotivan i tužan.“

L. M.: „Ili kad ti je netko umro i onda si ti tužan.“

K. B.: „Ehm... kak se zove, osjećaji su kad na primjer, osjećaš u svom srcu da si usamljen i da nema ljudi oko tebe... Kad si tužan, kad si sretan, kad si zaljubljen.“

E. B.: „I osjećaji su na primjer kada te netko hm... onako hm... kad ti netko ružno nešto kaže pa si tužan il' kad te netko povrijedi ili kada si sretan... ne znam.“

Prilog 4

K. B.: „Da, kad na primjer... je curica u dečka zaljubljena. Ili dečko u curicu.“

E. B.: „Ehm... ili kad se netko voli i... ili ima i ljubav onak ko prijateljski između prijateljice i prijatelja, al ne onak da si se zaljubila u nju nego onako voli te se, najdraža ti je prijateljica.“

J. M.: „Kad neko voli nekoga, u smislu prijatelja, u smislu obitelji i kad ti se netko sviđa.“

D. Š.: „Kad nekog voliš (...) kad si u nekog zaljubljen.“

L. M.: „Ili na primjer kad si sretan ako ti se dijete rodi, na primjer.“

Prilog 5

D. S.: „Zato jer da je nema svi bi se mrzili.“

I. Z.: „Zato što bez ljubavi se ljudi ne bi voljeli.“

B. T.: „Pa zato jer ako nemaš ljubavi u sebi onda si zločest, grd... i ne znam to je nekak sve jako.. ružan si, ljut si uvijek na sve, a sa ljubavi ipak možeš nešto postići, dobiti nešto ili... a sa ne ljubavi ne možeš ništa ni dobiti, a ni postići.“

J. M.: „Zato što da nema ljubavi ne bi... više ljudi ono onako postojali i tako.“

L. M.: „Ne bi, ne bi bili onda sretni za sve. A za nešto ne trebaju biti sretan (...) a i šta, ne bi postajalo ovdje srce (pokazuje na prsa) kako bi mi onda postojali?“

Prilog 6

J. M.: „Pa mogu se svađati, ali onda se pomire (...) ja mislim zato što na primjer kad svi spremaju i onda jedan samo leži na kauču i ne sprema.“

J. M.: „Ako je neka manja svađa, ako je neka baš stroga onda ne znam baš, ovisi kako kod koga.“

L. M.: „Neki se mogu razdvojiti.“

B. T.: „Pa neki se svađaju zato što... jednom ehm, nekome od muškome ili ženskom nije, nešto nije po volji kod onog drugog i onda tako mu ona, tako ženska kaže muškom da je to nešto nije dobro i onda se naljute jedno na drugo i tu nastane velika svađa... i nekad zbog toga brak ili veza znaju, zna puknut.“

LITERATURA

- AHN, J. (2017). I'm not scared of anything': Emotion as social power in children's worlds. *Childhood*, 17 (1), 94–112.
- BARTOLAC, A. (2012). Za Mene, Ljubav Je...: Analiza studentskih stavova i doživljaja romantične ljubavi. *Društvena istraživanja*, 21 (1(115)), 159–180.
- Beall A. E., Sternberg R. J. (1995). The Social Construction of Love. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12 (3), 417–438.
- BRECHET, C. (2015). Representation of romantic love in children's drawings: Age and gender differences. *Social Development*, 24 (3), 640–658.
- CARLSON, W., ROSE, A. (2007). The role of reciprocity in romantic relationships in middle childhood and early adolescence. *Merrill-Palmer Quarterly*, 53 (2), 262–290.
- ELKIND, D. (1995). *Tiesthatstress – The new Family Imbalance*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- FROMM, E. (2000). *Umijeće ljubavi*. Zagreb: V.B.Z.
- JACKSON, S. (1993). Even Sociologists Fall in Love: An Exploration in the Sociology of Emotions. *Sociology*, 27 (2), 201–220.
- LEKTORIĆ, M. (2015). *Neki sociološki aspekti roditeljstva u suvremenom društvu*. Filozofski fakultet u Zagrebu: Diplomski rad.
- MILIĆ, A. (2001). *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- MILIĆ, A., TOMANOVIĆ, S., LJUBIČIĆ, M., SEKULIĆ, N., BOBIĆ, M., MILETIĆ-STEPANOVIĆ, V. i STANOJEVIĆ, D. (2010). *Vreme porodica: sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa.
- PARKER, A., MATHIS, E., KUPERSMIDT, J. (2013). How Is This Child Feeling? Preschool-Aged Children's Ability to Recognize Emotion in Faces and Body Poses. *Early Education and Development*, 24 (2), 188–211.
- RADIĆ, J. (2015). *Tematska analiza dječjeg poimanja ljubavi*. Sveučilište u Zagrebu: Diplomski rad.
- TOMANOVIĆ, S. (2004). *Sociologija djetinjstva: sociološka hrestomatija*. Beograd: Zavod za nastavna sredstva i udžbenike.
- TURNER, J. H. i STETS, J. E. (2011). *Sociologija emocija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- ŽIVIĆ, D. (2003). Demografski okvir i razvoj obiteljske strukture stanovništva Hrvatske 1971. – 2001. *Revija za sociologiju*, 34 (1–2), 57–73.

CHILDREN'S PERSPECTIVE OF LOVE

Abstract

Despite numerous studies on the topic of love, the representation of children as subjects has remained a small and thus interesting, unexplored niche for research on emotions, ie love from a sociological perspective. Children have been overlooked by researchers for many years. Little attention has been paid to understanding children's world and their attitudes and for this reason I decided to do a research to discover more about children's perspective of love. Accordingly, the aim of the research was to better understand the children's perspective and gain insight into children's understanding of family and childhood, and their attitudes and relationships with the people around them. In order to examine the children's perspective of love, semi-structured interviews were conducted with a qualitative approach with nine children aged 5 to 10, in the area of the cities Rijeka and Zagreb. Based on research questions (What does family mean for children and is a traditional family still present in contemporary society ?, How do children perceive themselves in society, and how do they perceive adults ?, Which differences are observed between children and adults ?, In what form is the term love present with children ?, In what form is the term love present with children?) 3 categories were detected: family, childhood and love. To present the scientific framework in which we explore children's perspectives on love, we focused on changes in society, ie family, sociology of emotions and love, sociology of childhood and the impact of family on children's socialization, and finally presented previous research with children on emotions and highlight the importance of child participation. The results eventually showed that children have a realistic thinking about love, they realize it takes a lot of work and effort and that quarrels are an integral part of every relationship and don't indicate a lack of love. Based on this research, we can see that almost all participants have already formed attitudes and realistic thinking and regardless of the fact that these attitudes and opinions will change and develop with age, it is necessary to further, but also more extensively, explore children's world and children's perspectives. This points out that children have an important role in society and more studies with children as subjects can significantly contribute to better understanding their complex but unique way of thinking.

KEYWORDS: *emotions, love, family, childhood, research with children*